

A TRANZGENERÁCIÓS TRAUMA SZEREPE AZ ELLENSÉGKÉP FENNTARTÁSÁBAN ÉS TOVÁBB ÖRÖKÍTÉSÉBEN

Author(s) / Szerző(k):

Varga Nóra (Drs.)
Nemzeti Közszolgálati Egyetem

E-mail:

varnora98@gmail.com

Cite: Idézés:

Varga Nóra (2024): A transzgenerációs trauma szerepe az ellenségkép fenntartásában és tovább örökítésében. *Lélektan és hadviselés – interdiszciplináris folyóirat*, VI. évf. 2024/2. szám. 39-49.

Doi: <https://www.doi.org/10.35404/LH.2024.2.39>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

EP / EE:

Ethics Permission / Etikai engedély: KFS/2024/0003

Reviewers: Lektorok:

Public Reviewers / Nyilvános Lektorok:

1. Gulyás Géza (Ph.D.), Nemzeti Közszolgálati Egyetem
2. Boldizsár Gábor (Ph.D.), Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Anonymous reviewers / Anonim lektorok:

3. Anonymous reviewer (Ph.D.) / Anonim lektor (Ph.D.)
4. Anonymous reviewer (Ph.D.) / Anonim lektor (Ph.D.)

Absztrakt

A trauma nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten is öröklődhet, befolyásolva a csoportok közötti ellenségképek kialakulását, fennmaradását és öröklődését. Az ilyen traumák generációkon átívelő hatása hozzájárulhat a társadalmi feszültségek, a gyűlölet és a bizalmatlanság megőrzéséhez, mely hosszú távon konfliktusokhoz, de akár háborúkhöz vezethet.

Kulcsszavak: trauma, gyűlölet, megbékélés, erőszak, befolyásolás, deepfake

Diszciplína: társadalomtudomány

Abstract

THE ROLE OF TRANSGENERATIONAL TRAUMA IN SUSTAINING AND PASSING ON THE ENEMY IMAGE

Trauma can be inherited not only on an individual level but also on a community level, influencing the creation, preservation, and transmission of enemy images between

groups. The intergenerational impact of such traumas can contribute to the maintenance of social tensions, hatred, and distrust, which, in the long term, may lead to conflicts and even wars.

Keywords: trauma, hatred, reconciliation, violence, influence, deepfake

Discipline: social sciences

A tanulmány a transzgenerációs trauma, az ellenségkép és az ezzel összefüggő jövőbeni lehetséges trendeket veszi sorra, azzal a céllal, hogy bemutassa az egyének, közösségek és társadalmak közötti feszültség szításának történetiségét és következményeit. A tanulmányban jegyzett témákkal a hazai és a nemzetközi politikatudomány és pszichológia szakértői és képviselői már részlegesen foglalkoztak, melyekből néhány fontos mű a felhasznált irodalom jegyzékében fellelhető. Jelen tanulmány abból a szempontból más, mint a fellelhetőek, hogy az elmúlt években robbanásszerűen elterjedő mesterséges intelligencia által támogatott szoftverek és alkalmazások ellenségkép fenntartására gyakorolt hatásait is jegyzi.

A transzgenerációs traumákról

Az egyetemes történelem bővelkedik embertelen háborúkban, népiirtásokban vagy épp az elnyomó rendszerek okozta kollektív társadalmi traumákban, melyek a szomorúság és a gyűlölet kettős pecsétjét nyomják az adott nemzet(ek) életére. Ezek a sötét időszakok nem csupán azokat

érintették, akik közvetlenül megélték ezeket, részt vettek a harcokban, látták barátaikat, családtagjaikat szenvedni vagy ők maguk éltek meg keserves kínokat, hanem ezek a mély sebek generációkon átívelően hatással vannak az utódokra is. Ezek a transzgenerációs traumák. Varga Katalint idézve: „A jelenség lényege, hogy az utódgenerációk annak ellenére mutatnak a traumatizáltságra utaló tüneteket, hogy maguk nem voltak közvetlen áldozatai a traumának (...) A jelenség később számos más trauma kapcsán is megmutatkozott: a háborús veteránok, természeti katasztrófák és tömegmészárlások túlélőinek utódgenerációit sújtva” (Varga, 2011, 507-532. o.). Ezek a traumák kollektíven formálják az identitást és a társadalmi percepciókat, melynek egyik legjelentősebb megnyilvánulási formája az ellenségkép fenntartása, mely alapot szolgáltat a konfliktusok újbóli fellángolásának.

Hiba lenne azonban azt feltételezni, hogy a traumák tovább örökítése megállítható pusztán „hallgatással”, azzal ha bizonyos kérdéseket tabuként kezelnek az emberek. Sőt, ez talán tovább rontja a feldolgozás lehetőségeit. Ez is – mint sok más – olyan kérdés, melyet nem szabad a

szőnyeg alá seperni: epigenetikai kutatások beigazolták, hogy a szülők által átélte traumák biológiai hatást gyakorolhatnak az utódokra, anélkül, hogy a genetikai kód módosulna (Yehuda és Lehrner, 2018, 243-257. o.). Amikor egy személy súlyos stresszt vagy traumát él át, a szervezetében megváltozhat a hormonális és sejtjelző rendszerek működése. Ezek a változások (például a kortizol szint emelkedése) hatással lehetnek a petesejtek vagy spermiumok epigenetikai mintázataira (Jawaid, Roszkowski és Mansuy, 2018, 273-298. o.). Az ilyen módosulások már a fogantatás pillanatában jelenthetnek és a magzati fejlődés során tovább mélyülhetnek. Ebből a megközelítésből az ellenségkép kérdése még érdekesebbé válik, ugyanis felmerül az emberben a kérdés, hogy a stressz és trauma öröklődésével zsigeri gyűlölet lappang a traumatizált szülők gyermekeiben? Ha igen, kezelhető ez? Ha valóban így van, milyen veszélyek leselkednek az örökölt sorsú egyénekre, akiknek problémáit a már korábban említett politikusok szemérmetlenül kihasználnák?

Részben van válaszunk ezekre a kérdésekre, részben viszont nincs. Az epigenetikai változások nem okoznak tudatos ellenségességet, de hajlamossá tehetik az egyént arra, hogy érzékenyebben reagáljon bizonyos stresszorokra (Raza és tsai, 2023). Ez magyarázatot adhat arra, hogy egyes társadalmakban miért nehezebb a szokásosnál a megbékélés és miért maradnak tartósak az ellenségképek generációkon keresztül.

Az ellenségképről

Az ellenségkép az emberi társadalmak egyik alapvető jelensége, mely egyaránt az egyének és a közösségek identitásának meghatározásában is fontos szerepet játszik. A magyar „ellenség” szó az „ellen” kifejezés és a „-ség” rag összevonásával alakult ki megközelítőleg 1372 után (Zaicz, 2006, 172. o.). A szó angol megfelelője, az „enemy”, a latin „inimi”, illetve az „inimicus” szóból eredeztethető. A magyar nyelv értelmező szótára öt fogalmat különböztet meg a szóra vonatkozóan, melyek közös jellemvonása, hogy egy bizonyos, támasztott eszmével szemben tevékenykedő szereplő(k) magatartását fedezzük fel benne. Az ellenségképek típusai között megkülönböztetünk magánellenségképet szemben a közellenségképpel, valamint a közösségi vonatkozású ellenségképeket, melyek négy típusban foglalhatók össze: vallási, morális, katonai, politikai (Pál, 2024). A könnyebb megértés érdekében nézzünk egy-egy általános példát a négy típusra, illetve arra, hogy milyen hatást válthatnak ki:

- **Vallási ellenségkép:** A modern kori iszlám fundamentalizmus és nyugati civilizáció közötti feszültségek. Vallási konfliktusok kirobbanásához, radikalizációhoz, illetve a társadalmi megosztottság fokozásához vezethet.
- **Morális ellenségkép:** A populista diskurzusokban a „globalista elitek” erkölcsi ellenségképe. Erős érzelmi töltetet hordoz-

hat, társadalmi mozgalmakat generálhat, de könnyen manipulálható politikai célokra.

- **Katonai ellenségkép:** A terrorizmus elleni háborúban a katonai ellenségképek gyakran homályosak és nem államhoz kötődnek. A katonai ellenségkép igazolja a katonai kiadásokat, mobilizációt és háborús döntéseket, de a fenyegetés mértékének túlzó ábrázolása destabilizációt is okozhat.

- **Politikai ellenségkép:** Modern politikai kampányok, ahol a másik politikai párt vagy vezető a társadalom „veszélyforrásaként” jelenik meg. Polarizációt, ideológiai szembenállást és konfliktust szülhet, ugyanakkor a belső egységet is erősítheti.

Az ellenségképek nem statikusak: a társadalmi, politikai és technológiai változásokkal együtt fejlődnek (Szabó, 2024). Történelmileg ezeket a „képeket” arra használták, hogy a közösségeket egy közös ellenség azonosítása révén egyesítsék. Akár háborúk, ideológiai küzdelmek vagy társadalmi konfliktusok idején, a vezetők és a mindenkorai média az ellenségképeket alkalmazták a lakosság támogatásának megszerzésére (Mező, 2014). Az ókorban az ellenségképek szorosan kötődtek a túléléshez és a területi terjeszkedéshez. A civilizációk gyakran ábrázolták a szomszédos törzseket vagy államokat barbárnak, civilizálatlannak vagy alacsonyabb rendűnek, hogy igazolják a hódítást vagy a megelőző védekezést. A görögök a perzsákat zsarnoknak és dekadensnek ábrázolták, szem-

beállítva ezt saját önképükkel, mint a demokrácia és a szabadság védelmezői. Ez a dichotómia segített összefogni a gyakran széthúzó görög városállamokat a perzsa háborúk idején (Fine, 1983).

A középkorban a vallási konfliktus vált az ellenségképek kialakításának domináns elemévé. Európában a zsidókat és más kisebbségi csoportokat gyakran társadalmi ellenségként ábrázolták, eretnekséggel, kuttak mérgezésével vagy gazdasági kizsákmányolással vádolták őket, és ezek a csoportok váltak a válságok, például a fekete halál időszakában bűnbakokká (Pósán, 2020). Ez a korszak rávilágít arra, hogy az ellenségképek nemcsak külső ellenségeket célozhattak meg, hanem belső populációkat is, hatalom konszolidálása és a közvélemény elégedetlenségének palástolása érdekében.

A nemzetállamok felemelkedésével a kora újkorban az ellenségképek egyre inkább az államvezetéshez és a propagandához kötődtek. A harmincéves háború a protestáns és katolikus hatalmak kölcsönös gyalázkodásával járt, amelyet prédikációk és politikai retorika közvetített. A könyvnyomtatás felerősítette ezeket az elbeszéléseket, lehetővé téve, hogy az ellenségképek szélesebb közönséget érjenek el, mint valaha (Szücs, 2018). A napóleoni háborúk tovább demonstrálták az ellenségképek felhasználását a lakosság mozgósítására. Napóleon Bonapartét a brit propaganda hataloméhes zsarnokként ábrázolta, míg a franciák Nagy-Britanniát kapzsi és elnyomó imperialista hatalomként mutatták be (lásd: Clayton és

O’Connell, 2015). Az ilyen ábrázolások nemcsak a nemzeti büszkeséget erősítették, hanem a hosszú ideig tartó konfliktusok közvélemény általi támogatását is fenntartották.

A XX. század fordulópontot jelentett az ellenségképek fejlődésében, amelyet a tömegkommunikáció elterjedése tett lehetővé (Mező, 2023). Az első világháború idején a plakátokon, filmekben és hírekben a szembenálló fél katonáit „embertelen vadállatokként” ábrázolták (Demm, 1993, 163-192. o.). A második világháború kifinomultabb eszközöket hozott, a tengelyhatalmak és a szövetségesek egyaránt propagandát használtak a lakosság mozgósítására. A náci Németország hírhedten alkalmazott antiszemita tartalmakat genocid politika igazolására (Kallis, 2005), míg a szövetséges propaganda gyakran ábrázolta a japán katonákat vadnak és fanatikusnak, amely faji előítéleteket táplált és befolyásolta a csendes-óceáni hadszíntér eseményeinek lefolyását (Net1).

A hidegháború az ellenségkép politikai eszközként való alkalmazását ideológiai síkra helyezte. A kétpólusú világrendben a fegyverkezési versenyt és a proxy háborúkat kulturális és pszichológiai kampányok kísérték, amelyek ezeket a dichotómiákat erősítették. Ez a korszak finomabb ellenségképeket is bevezetett, azaz az „idegen” nem mindig volt nyíltan militarizált; az ellenség inkább azokat az ideológiai rendszereket jelentette, amelyek veszélyeztették a saját értékeket. Ez a narratíva uralta a politikai diskurzust, és

igazolta a beavatkozásokat, a kémkedést és a belső megfigyeléseket.

A transzgenerációs trauma szerepe az ellenségkép fenntartásában és öregbítésében

A transzgenerációs traumák kapcsán az ellenségkép fenntartásában fontos szerep jut az intergenerációs kommunikáció mechanizmusainak. A szülők, nagy- de még akár a dédszülők történetei, az iskolában a történelemtananyagok által közvetített értelmezések, esetleg bizonyos vallási és kulturális rituálék mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a múlt eszméi generációról generációra öröklődjenek, ezzel elérhetetlenítve az esélyt a megbocsátás és a békés egymás mellett élés lehetőségének. Megbocsátásra ezekben a helyzetekben nem a hagyományos megközelítésből kell gondolni, amikor a bántalmazó fél bocsánatot kér, a sértett pedig vagy elfogadja vagy nem, hanem sokkal inkább egy mély elengedést jelent, amely a jövőbeni problémák kialakulásának megakadályozását és egy újfajta együttélési mód kialakítását célozza meg. A kollektív gyógyulás és a megbékélés elengedhetetlen tényezők lennének ahhoz, hogy a társadalmakban egymás iránt kialakult ellenségkép feloldható legyen. Ebben az elengedésben és továbblépésben a politikai vezetőknek nagy szerepet kellene vállalniuk, valódi párbeszédet kezdeményezni és nem gátjai lenni az új, a jelenkornak megfelelő állapot kialakításának. Ez persze egy rendkívül utópisztikus képet fest elénk.

Pszichológiai szempontból nézve az ellenségkép fenntartása és a sérelem öregbítése a trauma feldolgozatlanságaként értelmezhető. A trauma akkor válik feldolgozhatatlanná, ha az egyén vagy közösség nem képes megbirkózni a múltbeli sérülésekkel, így ezek a sebek folyamatosan nyomot hagynak a mindennapokon. A trauma feldolgozása az emlékek és élmények integrálását jelenti, így azok már nem befolyásolják az egyének érzelmi és mentális állapotát (Pohárnok és Lénárd, 2015). Ahhoz, hogy egy közösség, társadalom gyógyulni tudjon, fontos, hogy a sérelmeket igyekezzen minden egyén elengedni és a múlt tapasztalatait új kontextusba helyezzék. Pszichológusok és szociológusok úgy tartják, hogy az ellenségkép fenntartása az érintett társadalmak számára egyfajta kognitív védelmet biztosít, mivel eltereli a figyelmet a belső problémákról (Silverstein, 1989, 903-913. o.), egy külső félre irányítja a frusztrációt és a dühöt, ez azonban egy „Gordiuszi csomót” eredményez a társadalom életminőségének fejlődésében.

A hétköznapi embert – aki olyan emocionális és fizikai fájdalmakat szerzett amiket élete végéig őrizni fog – nem a politikai ellenségkép kialakítása vezérli, ez nem ennek a szintnek a reszortja. A hétköznapi ember vagy megbocsát, vagy elégtétel vételre vár, amit viszont vagy a saját szintjén „barbár” eszközökkel – mondhatni a „szemet szemért” elv alapján – vív ki, vagy azt a politikai irányvonalat támogatja, melytől az igazságszolgáltatást várja. Így a politikusok szintjén gyakorlatilag legitim-

mé válik a politikai ellenségkép fenntartása és adott esetben további torzítása, mely szélsőséges esetben újabb konfliktusok kialakulásához és akár a történelem ismétlődéséhez vezethet.

A transzgenerációs traumák és az ellenségkép fenntartása közötti kapcsolatnak példája lehet – többek között – a Balkán térségének múltja és jelene. Az 1990-es évek délszláv válságában érintett etnikai csoportok (szerbek, horvátok, bosnyákok, albánok) között kialakult mély ellenségeskedés generációkon keresztül öröklődött. A háború időszakájában a politikai vezetők, a média és a helyi közösségek tudatosan terjesztették a többi nemzetséggel kapcsolatos degradáló üzeneteket, valamint például a srebrenicai mészárlás (Herman, 2006, 409-434. o.) Ratko Mladić vezetésével a „nemzetvédelem” nevében került végrehajtásra. A délszláv válságból visszamaradt transzgenerációs traumák még napjainkban is kerékkötői a balkáni térség államainak politikai, gazdasági és legfőképpen társadalmi fejlődésének, valamint az egymás közötti megbékélésnek. Az államok egymás közötti viszonyai miatt a térséget „puskaporos hordóként” fémjelzik. Szerbia és Koszovó kapcsolata például nemcsak etnikai, hanem történelmi és vallási szempontból is mélyreható nehézségekkel küzd, és mindaddig, míg a politikum nem mond le egyéni érdekeiről a lakosság jólétének javára, nem várható jelentős változás sem a két ország viszonyában, sem a térség stabilizációs törekvéseinek felgyorsulásában és hatékonyabbá válásában.

Az ellenségkép, mint politikai eszköz

Ahogy már említésre került, a transzgenerációs traumák elsősorban háborúhoz, népiértásokhoz illetve más, de hasonló jellegű történelmi sérelmekhez kapcsolódnak (transzgenerációs trauma jelenhet meg olyan egyénnél is, akinek a felmenője például szexuális erőszak áldozata lett), érzelmileg rendkívül erős hatással bírnak, épp ebből kifolyólag könnyen „mozgósíthatók”. A politikusok – a stratégiai kommunikáció eszköztárával – nem restek építeni az áldozati narratívákra, melyek fő üzenete, hogy az adott nép folyamatos elnyomásnak, igazságtalanságnak és agresszióknak volt kitéve. Ez az üzenet egyrészt tovább mélyíti a szakadékokat a „mi” és „ők” érzése között, ami további polarizációhoz vezet, másrészt erősíti a vezetőbe vetett hitet és a felé irányuló lojalitást annak reményében, hogy a közösség védelmezőjeként biztonságot és igazságot hoz a népnek. Az áldozati narratívák kihasználása mellett gyakran megjelenik a saját csoport felértékelése (Forgács, 2017), mely azonban veszélyeket rejthet magában különösen akkor, ha a tömeghipnózis révén a közösség magához kívánja ragadni az elégtétel jogát.

Ez természetesen nem egyik napról a másikra kialakuló helyzet, hanem hosszú időn keresztül történő, masszív, szisztematikus ideológiai nyomás eredménye. A politikusok nem csupán verbális üzenetekkel, de tetteikkel is igyekeznek választóikban megerősíteni azt, hogy ha nem lépnek fel kellő határozottsággal és nem állnak ki maguk mellett, úgy újra ugyan

azok az események fognak lejátszódni, mint korábban. Ezt a helyzetet a nemzetközi kapcsolatok elméletében gyakran használt „biztonságiasítás” folyamatának lehet megfeleltetni, amikor egy releváns szereplő egy adott kérdést biztonsági üggyé nyilvánít, annak ellenére, hogy nem objektív fenyegetésről van szó, hanem az érintett egyén által kialakított diskurzusról (v.ö.: Simó, 2024).

Aktuális példa lehet minderre, hogy a muszlim menekültekkel szemben fennálló általános sztereotípiák a 2001. szeptember 11-i terrortámadás óta globális problémát jelentenek, melyek nagy mértékben megnehezítik az eltérő valláshoz tartozókkal való bizalom kiépítését. Nem segítenek a helyzeten az Európa szerte 2014 óta elkövetett terrorcselekmények, mindazonáltal el kell kerülni azt a hibát, hogy általánosítson egy társadalom, és összemossa – jelen esetben – a muszlimokat a terroristákkal. A szélsőséges nézeteket valló politikusok számára az ehhez hasonló társadalmi elidegenedés nem más, mint megfelelő eszköz saját befolyásának fenntartására, hiszen amennyiben sikerül elültetni a választók elméjében azt az aggályt, hogy a menekültek veszélyeztetik az egyén és annak családja hétköznapjait, akkor kézenfekvő, hogy arra a politikusra szavaz, azt támogatja, aki megszabadítja az országot az oda nem valóktól. Az egyéni befolyás, a hatalom megtartása azonban nem veszi figyelembe, hogy az ellenségkép erősítése embereket, közösségeket, társadalmakat tehet tönkre, és az eddig kampány fogásként használt „démonizálás” valóban gya-

korlattá válik. A muszlimok kirekesztése, a sztereotípiák le nem építése, a megbélyegzés hosszú időn keresztül szintén transzgenerációs traumát fog okozni a muszlim közösség tagjainak, akik saját biztonságuk védelme érdekében olyan eszközökhöz fognak nyúlni, melyekkel eddig a politikusok szándékosan riogatták az embereket. Így tehát, a politika önérdék-követő magatartásával egy öngerjesztő folyamat alakul ki, melyet nagyon nehéz, ha nem lehetetlen helyrehozni.

Az ellenségkép formálásának modern eszközei

Az ellenségkép kérdése napjainkban különösen aktuális, tekintettel arra, hogy a technológiai fejlesztések és ezek széleskörű alkalmazása új dimenziókat nyit meg a társadalom tagjainak kognitív és érzelmi befolyásolásában. Bár a média befolyásának növekedése nem új jelenség, a digitalizáció, a közösségi platformok és az algoritmusvezérelt hírfogyasztás radikálisan átalakította a tájékoztatás természetét.

Ma már a médiafogyasztás nem passzív tevékenység, hanem célzott, személyre szabott tartalmakon keresztül zajlik, amelyek algoritmusok segítségével szűrik és manipulálják az információkat. A politikai és gazdasági szereplők egyre nagyobb arányban használják a médiát ellenségképek formálására. Ennek egyik legismertebb példája a 2016-os amerikai elnökválasztás, ahol az orosz „trollfarmok” és botok szisztematikusan terjesztettek manipulatív

híreket és tartalmakat, hogy polarizálják az amerikai közvéleményt.

A mesterséges intelligencia (MI) által generált hamis hírek gyorsabban terjednek, mint a hagyományos hírek, köszönhetően az emberek érzelmi reakcióinak, amelyek gyakran túlmutatnak a racionális értékelésen. A mesterséges intelligenciában rejlő nagyszámú lehetőség és a mögöttük rejtőző veszélyek közül az egyik legjelentősebb a deepfake technológia terjedése és egyre kifinomultabbá válása. Ez a technológia az MI mellett gépi tanulást használ valóság-hű, de hamis képek, videók vagy hangfelvételek előállítására. Különösen veszélyes, mivel fejlődése révén – a laikusok számára – szinte megkülönböztethetetlen a valódi tartalmaktól. Elsősorban célzott befolyásolásra használják, de a „karaktergyilkosság” sem utolsó ok a fejlesztésére.

Példák közé tartozik politikusok beszédeinek meghamisítása, hamis hírek terjesztése háborús propagandában, vagy akár pénzügyi csalások. Az orosz-ukrán háború 2022 februári eszkalációja óta már számos ilyen esetnek lehettünk szem- és fültanúi, például amikor egy manipulált videó jelent meg Volodimir Zelenszkij ukrán elnökről, amelyben arra szólította fel az ukrán katonákat, hogy tegyék le a fegyvert és adják meg magukat. Bár a videó gyorsan lelepleződött, az ilyen tartalmak célja nem csupán a morál és a közösségi bizalom aláásása, hanem a megosztottság és a zűrzavar keltése.

Az egyre inkább elterjedő „láthatatlan” fenyegetések miatt a tudatosság és a helyes helyzetértékelés kiemelt fontosságúvá vá-

lik. Azonban az aszimmetrikus hadviselés jellemvonásai már régóta azt mutatják nekünk, hogy a kevesebb és kisebb képességekkel rendelkező hadviselő fél – legyen állami vagy nem-állami szereplő – kimagasló kreativitásról és találékonyságról adhat tanúbizonyságot, melyek révén a fizikai pusztítás mértékével megegyező pszichés traumát képes okozni. Az innovatív technológiákban rejlő potenciál kihasználása várható az offenzív szándékú szereplők részéről, melyek ebben a kérdéskörben az alábbi trendekben realizálódhatnak (nem kizárólagosan):

- az MI-alapú befolyásolás elterjedése, kognitív hadviselés a civil lakosság ellen;
- a hitelesség válsága, paranoia, bizalmatlanság;
- fokozódó kiberbiztonsági kockázatok, adathalászat, identitás-lopás és illetéktelen felhasználás.

Ezek a lehetséges trendek megkövetelik az állami szervektől, a nemzetközi szervezetektől, a versenyszféra vállalataitól és mindenekelőtt az egyes egyéntől, hogy önálló, stabil és működőképes megelőző intézkedéseket és kezelési mechanizmusokat alakítsanak ki saját és a közösség védelme érdekében. Ha ezek a védelmi kezdeményezések elmaradnak, akkor az egyén, a közösségek, a nemzetek és a szövetségek külső támadással szembeni ellenállóképessége gyengül, rosszabb esetben megtörik, mely lehetőséget biztosít a rosszindulatú támadó tényérésének.

Konklúziók

Összefoglalásként elmondható, hogy az ellenségkép felépítése és fenntartása az emberi történelem állandó velejárója, és az emberi természet sajátosságából fakadóan ez valószínűleg a jövőben sem fog változni. Az ellenséges narratívák kialakítása, az ellenségeskedés szítása sajnos továbbra is a politikai eszköztár elengedhetetlen elemei lesznek, melyekkel az egyéni vagy közösségi traumákat könyörtelenül kihasználják bizonyos szereplők saját érdekeik elérése céljából. A technológia fejlődésével, a közösségi média manipulációjával egyre könnyebb olyan tartalmak mesterséges előállítását, melyek láttán az emberek elborzadnak, felháborodnak és még távolabb kerül egymástól a két (vagy több) szembenálló fél. Ahhoz, hogy a világ konfliktusokkal terhelt térségeibe relatív stabilitás vesse meg a lábát, elsősorban az ellenséges percepciókat kellene romokba dönteni, hiszen ez gátja mindennemű együttműködésnek. A transzgenerációs traumák tovább mélyítik az ellentéteket, hiszen az egymás iránti bizalmatlanság és a sérelmek öröklődése generációkon keresztül akadályozza a megbékélést. Amíg a trendek nem fordulnak az együttműködést jelentő pozitív irányba, addig az ellenségkép kérdése nem kerülhet le a napirendről.

Irodalom

- Clayton, T. & O'Connell, S. (2015). *Bonaparte and the British: prints and propaganda in the age of Napoleon*. London: British Museum

- Demm, E. (1993). Propaganda and Caricature in the First World War. *Journal of Contemporary History*, 28, 163-192.
- Fine, J. V. A. (1983). *The ancient Greeks: a critical history*. Cambridge: Harvard University Press
- Forgács, A. (2017). *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Herman, E. S. (2006). The Approved Narrative of the Srebrenica Massacre. *Int J Semiot Law*, 19, 409-434.
- Jawaid, A., Roszkowski, M. & Mansuy, M. I. (2018). Transgenerational Epigenetics of Traumatic Stress. *Prog Mol Biol Transl Sci*, 158, 273-298.
- Kallis, A. A. (2005). *Nazi Propaganda and the Second World War*. Houndmills: Palgrave Macmillan
- Mező F. (2014): *PSYOPS – avagy: kalandozás a badak útján, a pszichológia ösvényein, a történelem útvesztőiben*. Kocka Kör, Debrecen
- Mező F. (2023). PSYWAR – a kommunikációs eszközök fejlődése aspektusából. *Lélektan és hadviselés*, 5(2), 25–34. Doi: <https://doi.org/10.35404/LH.2023.2.25>
- Net1: Racism in Anti-Japanese Propaganda. Letöltés: 2024.12.31. URL: <https://www.history.navy.mil/content/dam/museums/hrnm/Education/EducationWebsiteRebuild/AntiJapanesePropaganda/AntiJapanesePropagandaInfoSheet/Anti-Japanese%20Propaganda%20info.pdf>
- Pál G. (2024). Előadás „A védelem társadalomtudományi kérdései I.” tantárgy keretein belül (NKE HDI), 2024. november 18-án.
- Pohárnok, M. és Lénárd, K. (2015). A trauma lélektana. In Gyöngyösiné K. E. (Szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó. 221-234. o.
- Pósán, L. (2020). Pogányok, ortodoxok, katolikusok, moszlimok és más felekezetűek a középkori Litván Nagyfejedelemségben. In Isaszegi, J. (Szerk.): *Vallásháborúk, felekezeti konfliktusok Európában és a közeli térségekben az ókortól napjainkig*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 181-205. o.
- Raza, Z., Hussain, F. S., Foster, S. V., Wall, J., Coffey, J. P., Martin, F. J. & Gomes, S. M. R. (2023). Exposure to war and conflict: The individual and inherited epigenetic effects on health, with a focus on post-traumatic stress disorder. *Frontiers in Epidemiology*, 3, 1-14.
- Silverstein, B. (1989). Enemy Images: The Psychology of U.S. Attitudes and Cognitions Regarding the Soviet Union. *American Psychologist*, 44, 903-913.
- Simó, F. Z. (2024): The Discourse of Power and the Power of Discourse in Isaac Asimov’s Foundation: Seldon’s Trial. *Mesterséges Intelligencia – interdiszciplináris folyóirat*, VI. évf. 2024/2. szám. 45-60. Doi: <https://www.doi.org/10.35406/MI.2024.2.45>

- Szabó Palócz O. (2024). *A politikai ellenségképzés jelenségének egyes aspektusairól*. Doktori (PhD) értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- Szücs P. (2018). II. Gusztáv Adolf belföldi propagandája a harmincéves háborúban. *AETAS*, 33, 16-37.
- Varga K. (2011). A transzgenerációs hatások az epigenetikai kutatások tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66, 507-532.
- Yehuda, R. & Lehrner, A. (2018). Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanism. *World Psychiatry*, 17, 243-257.
- Zaicz, G. (2006). *Etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.